

Рецензия

На монографията на Йоанна Бенчева „Търговията с хранителни продукти в Далмация и Истрия“ за присъждане на академичната длъжност „доцент“

Д-р Й. Бенчева е дългогодишен преподавател в ИФ на Софийския университет. Като такава тя самостоятелно се зае да изследва хранителните навици на различни слоеве от населението, хранителните продукти в един обширен ареал с център Византия и др. подобни. Естествено продължение на тези занимания е последната ѝ монография, посветена на търговията с хранителни продукти в Далмация и Истрия, основана на градските и островните статuti на тези области. Хронологически изследването обхваща предимно периода, в който се създават статутите (13-15 в.). Това същевременно е период, в който нараства венецианското влияние, тъй като републиката на Св. Марко успява да наложи по особен начин своята власт над тях.

В Увода д-р Бенчева проследява природните условия във въпросните региони, като набляга на карстовия характер на ландшафта, в повечето случаи неподходящ за отглеждане на житни култури. Изключение правят само някои острови от Елафитската група или разположени в залива Кварнер. Оттук и почти неистовия стремеж на тези градове и острови да си набавят зърнени култури. Не случайно едно от изпитаните оръжия на венецианската политика за справяне с антивенецианските настроения е забраната градът да съхранява жито за повече от половин година (Задар). Проследени са в детайли перипетиите около венециано-унгарските отношения за надмощие в Далмация и Истрия, които завършват с променлив успех, но в края на краищата с

надмощие на Венеция. Общо взето, поради запазване на повечето от архивите във въпросните области, както и венецианските, за всяко отделно събитие има много информация. Чест прави на д-р Бенчева, че не се впуснала да ги проследява в техните детайли, а ги дава по-скоро като резултат.

В Първа глава, освен с природните условия, д-р Бенчева подробно се занимава със статутите на градовете и островите в Истрия и Далмация. Заслугата на авторката е, че ги е събрала и обобщила, което, повярвайте, е тежък и продължителен труд, въпреки изключителния напредък на компютърните технологии. При това тя посочва освен най-новите издания, още и градовете и островите, където те са недостъпни и тя ги е ползвала от втора ръка. Към природните условия трябва да се прибави и това, че в южната си част Адриатическо море е по-дълбоко и тук живеят около 360 вида риби. Казвам това, защото търговията с риба е освен факт в по-нататъшното изложение. На едно място д-р Бенчева споменава, че островите по крайбрежието на Далмация и Истрия са 1200. Моите сведения са, че са повече, поне 1800. Първа Главата е разделена на две: статутите на градовете в Истрия, и статутите на градовете и островите в Далмация. При последната правят впечатление няколко неща. На първо място последната област е продължена с град Котор, който собствено не принадлежи към ареала. След това авторката доста старателно избягва названието „Елафитски острови“ (групата острови около Дубровник), известни като такива още от Античността. Хубаво впечатление прави снабдяването на текста на книгата накрая с карти на въпросните градове и острови, от които читателят може с точност да се ориентира в географската обстановка. Дадени са основни сведения за възникването и развитието на общности, като изложението тук има характер на текст от интернет. Той е изключително полезен, тъй като дава възможност на читателя да получи

представа за обекта на изследване. В раздела „Между Венеция и Унгария“ авторката формулира няколко пункта, около които се върти венецианската политика около обектите в Истрия и Далмация. Общо взето се оставя с впечатление, че въпреки широката автономия, която републиката осигурява на своите подчинени, от своя страна тя особено държи на липсата на изтичане на хранителни продукти от своя територия и статут на екстериториалност на своите граждани.

Без съмнение ядро на монографията е Глава Втора, озаглавена „Търговията с хранителни продукти в градските статутите“. С присъщата си акуратност авторката е разделила изложението по групи продукти, като започва с хляб и зърнени култури, които са толкова важни за целия район на Истрия и Далмация, минава през месо, мляко, риба, мед, плодове и зеленчуци, зехтин и маслини, сол, подправки и завършва с виното. Във всеки един от тези параграфи тя е привела сведенията в статутите, в резултат на което се е получила истинска панорама на търговията с хранителни продукти. Тук обаче проличава, че само статутите не са достатъчни като извор. Примерите са много и засягат както подредбата на артикулите, така и тяхната същност.

Защо примерно виното, зехтинът подправките или солта са поставени на последно място? Нима Истрия и Далмация не се славят с производството на вино, сол, зехтин и др. продукти? Причината е, че те по-малко са засегнати в статутите, което не означава, че ги няма. Пример: подправките! Не е ясно защо те почти липсват в статутите, след като истрийските и далматинските градове се славят с производството на билки. Те могат да бъдат причислени към подправките, тъй като за тях още от края на 13 в. се отварят специални магазини, наричани малко условно „аптеки“. Освен това Венеция ограничава, всъщност забранява плуването на далматински кораби южно от Отрантския

проток, следователно те забраняват де факто достъпът на далматинците до извора на онова, което сега наричаме „подправки“. Или търговията с мед, която сравнително малко се застъпва в статутите. Известно е, че въпросните региони произвеждат много от него. Причината трябва да се търси в други извори. Кой са те и какво показват е трябвало да бъде задача на кандидатката.

Глава Трета има за задача за разгледа ролята на хората в описаната търговия. Тя, така да се каже, въвежда човешкия елемент в цялата тази ситуация. Започва се с мястото, където се търгува – площада, пристанището, магазините, кръчмите или домът (в редки случаи). Изтъкнати са забраните които съществуват, както и редица други обстоятелства – примерно да не се тъче или преде, когато става въпрос да търговия с мляко. След това се преминава към хората, които осъществяват тази дейност (търговци и чиновници, които ги контролират), изискванията към тях и др. После се преминава към опаковките и значението им, но тук бих искал да науча повече по този въпрос. В последна сметка тъкмо подобни проблеми дават по-висока степен на интерес и информираност. Особено място заемат мерките и теглилките, тъй като в истрийските и далматинските градове няма общ стандарт за тяхната стойност и ползване. Въпреки усилията на Венеция да ги унифицира, това си остава един от най-сложните проблеми при търговията. Важността на този елемент от размяната личи от поставянето на стандарти, изработени от различен материал в центъра на градовете или островите. Тук бих искал да препоръчам на авторката да използва двутомника на немския учен Шилтбах за византийската метрология, тъй като позоваването на Манчо Веков за метричната система в България не е достатъчно. Българската метрична система има подчинено положение спрямо византийската.

Книгата е снабдена със заключение, което, както може и да се очаква, обобщава направените изводи. Общо взето, когато се отнася до хранителни продукти, търговията е силно протекционистична, като властите правят всичко възможно да защитят интересите на купувалите, т.е. на гражданите на въпросния обект. Най-подробна е регламентацията по отношение на кръчмите, което има своето обяснение. Трябва да се има предвид, че виното доставя и част от калориите, а не е само вещество, което води до опиянение и свързаните с него нарушения на обществения ред. Във всеки град или остров от изследваните в монографията има различни по статут или начин на избиране чиновници, които следят да правилното протичане на търговията. Аз бих въвел същите правила и сега, стига някой да ми разреши!

Книгата е снабдена с богат справочен апарат: речник на термините с особен акцент върху метричните понятия, библиография (тя е задължителна при подобен род изследвания), карти (които са рядкост), рисунки на Конрад фон Грюненберг за някои от градовете и островите, които са от края на 15 в. Особено ценни са онези рисунки, които предхождат земетресенията от по-късна епоха, тъй като дават възможност да се види какъв е облика на града преди застрояването (пример - Дубровник). В този дял са включени части от капители, които показват различни дейности, примерно пълненето на наденици, което иначе не е включено в изложението или рязането на лози. Дадено е и факсимиле на статута на о-в Крък в препис от 16 в. Накрая е приложено резюме на английски език.

В много отношения монографията на д-р Бенчева е образцова по своя характер. Тя е систематизирала огромен по своя обем материал, предимно от хърватски произход. Независимо от напредъка на технологиите- имам предвид

възможността да се ползват статии и публикации електронно-това е огромен труд, който трябва да се оцени по достойнство. Малцина са тези, които биха се заровили в дебрите на хърватската литература, като се има предвид, че голяма част от нея е провинциална. Трудът на д-р Бенчева ги отървава от тази необходимост и това е един от приносните му елементи.

Авторката е разгледала подробно статутите и предимно тяхната регламентация за търговията с хранителни продукти. Това без съмнение е силната страна на монографията. Във Втора Глава са концентрирани голяма част от нейните приноси. Езикът ѝ е точен, на места малко суховат, но като цяло в езиково отношение тя се е справило отлично. Няма място , а и не очаквам от авторката да проявява плагиатство: това не е в стила на темата, а и не е нейно амплоа.

Трета глава се стреми да върне читателя в руслото на човешките отношения, тъй като статутите по същество са правни документи. До голяма степен авторката е успяла в това си начинание, въпреки че по смисъл в текста на главата има известни повторения.

Основната слабост, тъй както аз я виждам, е подредбата на артикулите в търговията с хранителни продукти и използването на други извори, освен статутите. Това би уплътнило изложението и би го направило по-адекватно на очакванията на читателите. Освен това д-р Бенчева показва, че българската балканистика, в частност балканистиката в СУ, не се страхува смело да прекрачва националните граници (това според мен е една от основните ѝ слабости) и да се занимава с чисто балканистични проблеми.

С убеденост ще гласувам за присъждането на д-р Бенчева на академичната длъжност „доцент“. Цялостният облик на монографията ѝ

показва, че този избор е правилен. Поздравявам я за нейния избор и за работата по темата със статутите на истрийските и далматинските градове.

София, 4.10.2024 г.

Проф. дин Христо Матанов